

УДК 821.161.2'367

Мацько Віталій

ЕМОТИВНІ ФУНКЦІЇ В СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ В. МИХАЙЛИЧЕНКА І Б. МАМАЙСУРА

В українському літературознавстві і мовознавстві вперше науково обґрунтовано моделі емотивної функції, яку використовували у своїй художній практиці поети-шістдесятники В. Михайличенко та Б. Мамайсур. Доведено, що означена функція охоплює чималий діапазон у мовленнєвій поведінці письменників і реалізується в структурі художнього тексту для створення яскравого образу ліричного героя, події, факту, явища, а також задля емоційного впливу на читача.

Ключові слова: емотивність, функція, сема, модель, абстрактний іменник, світобачення автора.

В украинском литературоведении и языкознании впервые научно обосновано модели эмотивной функции, которую использовали в своей художественной практике поэты-шестидесятники В. Михайличенко и Б. Мамайсур. Доказано, что данная функция охватывает большой диапазон в речевом поведении писателей и реализуется в структуре художественного текста для создания яркого образа лирического героя, события, факта, явления, а также для эмоционального воздействия на читателя.

Ключевые слова: эмотивность, функция, сема, модель, абстрактный существительное, мировоззрение автора.

In Ukrainian literature and linguistics first scientifically emotive function model that was used in his artistic practice poets of the sixties and V. Myhaylychenko, B. Mamaysur. Proved that is designated function covers a considerable range in speech and behavior writers realized in the structure of a literary text to create a bright image lyrical, facts, events, and for the emotional impact on the reader.

Keywords: emotyvnist function, Sam, model, abstract noun worldview author.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що творчість поетів-шістдесятників Володимира Михайличенка (1936-1978) та Бориса Мамайсура (1938-2003) в українському літературознавстві найменш досліджена, а проблема лінгвопоетичних особливостей поезії, зокрема стилістичних функцій основних морфологічних засобів й поетів. Тому для автора важливою проблемою є в сучасному текстознавстві з'ясувати сутність авторської модальності, вивчення мовно-виражальних стилістичних засобів. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти рецепцію (прочитання) традиційних сюжетів та образів.

Метою статті є визначення стилістичних функцій іменників на позначення назв якостей, властивостей особи, почуттів, психічного, емоційного та фізичного стану людини в поетичних творах В. Михайличенка й Б. Мамайсура.

Виклад основного матеріалу. У 90-х роках минулого століття появилася злива статей, монографій, дисертацій про творчість шістдесятників. Володимира Михайличенка, якого я знав особисто ще з 1969 року, дослідники обминали. Тоді вирішив додати і свій голос, надрукувавши в журналі «Слово і час» статтю «Довгий шлях до Парнасу» [1], в якій подано короткий обрис життєвого і творчого шляху поета. В. Михайличенко 19 березня 1970 року подарував мені вірш «Сон»: «Наснилось: я – чайка... Як чайка кричала / Як бурі просила у вод! / Що ж море?... / Віки уже море мовчало, / Немов у неволі народ./ Ні бризків солоних не знали, ні гулу, / При березі скелі й піски / Не стерпіла чайка і крила згорнула / І впала на скелі таки» [2, с.5]. Вважаю, що дві строфи символічного вірша, підказав сам Господь із небес. Автор жив в епоху, коли на українське слово, на вшанування пам'яті Т. Шевченка було накладено негласне табу. Письменник відчував, як бракує в ХХ столітті національного Пророка. Душа поета страждала, що він не може вивести український народ на шлях свободи. То ж його поезії, його слово пробивало товщу льоду, намалося пробудити народ від летаргічного сну, не зламатися духом в добу неосталінізму. За що поплатився життям: навесні 1975 року невідомі у шкіряних куртках його побили. Через кілька місяців, поет зліг, довго страждав від раку шкіри, відійшов у засвіти 4 січня 1978 року в рідному Кривому Розі. Спадщина його невелика – три збірки – але вагома. Четверта (вибране), упорядкована мною, вийшла незначним тиражем у Хмельницькому.

Навчаючись на філфаці Київського державного університету, поет мав безліч зустрічей із класиками української літератури, узимку 1958 р. брав участь в нараді молодих поетів, із замилюванням слухав М. Рильського, В. Сосюру, П. Тичину, П. Дорошка, М. Бажана, А. Малишка, Д. Білоуса, Д. Павличка, П. Воронька, О. Ющенко, Т. Масенка, В. Юхимовича. Він входив в літературу разом з І. Драчем, О. Лупієм, В. Симоненком, Ю. Коцюбинським. Однокурсник О. Лупій 1960 року в Державному видавництві дитячої літератури УРСР надрукував дитячі вірші «Заграй, сопілко», яку подарував друзі з такою дедикацією: «Володі Михайличенку на світлий спомин наших студентських літ, на щастя в житті із ширістю Олесь Лупій. 16/IX-1960 р., м. Київ, університет» [3]. Неповторна пора юності, незабутні друзі-письменники. Про київський творчий період розповідав не раз Михайличенко і при наших зустрічах у Хмельницькому.

кому, працюючи в редакції районної газети «Прибузька зоря». Його демократичними поезіями зацікавилися спецслужби. Поет залишив свідчення, що 30 березня 1962 року його викликали в Комітет державної безпеки, де він мав розмову з групою «товаришів», і що «десь у глибині душі я чекав цього виклику». 4 квітня 1967 року в записнику власноруч залишив одкровення: «Мені... близькі культурні цінності людства, але ближче і зрозуміліше своє, українське: мова історія, культура. Я в захопленні від них! Якщо й справді це почуття «випирає», то це нещастя людини, в даному разі моє нещастя» [4].

У Михайличенкових віршах (друзі називали його усіченою фразою Миха) мовно-виражальні засоби підпорядковувались проблемі розв'язання настирливих ідеологічних кліше, штампів соціалістичного гатунку. Художньою практикою намагався їм опонувати, що, певна річ, не подобалося стражам комуністичної системи. А поет свідомо обігрував сюжети й використовував різноманітні варіації лексичних конструкцій, у такий спосіб увиразнюючи власне ставлення до зображуваного, подій, фактів. Наведені строфи з поезії «Сон» свідчать про філософську концепцію автора, який у своєму стилі в епоху «маланчуківщини» залишався творцем власної цілісної парадигми світу. За сонорністю приховав емоції, в образі чайки – емотивний абстрактний іменник неволя передає суспільний стан рідної України.

Однією з координат – спроба змоделювати єдність втраченої гармонії людини та космогенези природи. Письменник протиставляв партійну знівельовану ідеологему християнським цінностям і традиціям українського народу настільки, що в ранньому вірші емоційно вибухнув: «Як ворон конину, як ворог руйну, / Люблю Україну, люблю Україну, / Такої любові ніяк не боюсь – / Од неї заледве об стінку не б'юсь».

На мовному рівні емоції трансформуються в емотивність. Адже емоції є психологічною категорією, а емотивність – мовною [5]. Семією емотивності виступає абстрактний іменник любов. Означена сема емотивності бере участь у декларації емоцій в царині семантики слова і, як єдина модель, розповсюджується на простір усього опису, всього розмаїття емотивної лексики. Сема визначає характер маніфестації емотивного значення слова, увиразнює ставлення поета до ліричної медитативності, внутрішнього стану автора, таким чином розкриваючи його образ. Медитативність співзвучна світогляду письменника, вона виходить із того поняття гармонії, над якою він творчо розмірковує.

Вчитуючись у Михайличенківський текст, помічаємо певну інтригу, яка увиразнюється за допомогою стилістично забарвлених лексем. Твори автора набувають емоційно-експресивного забарвлення завдяки вжитим іменникам та їх номінативній функції. Саме іменники є цементуючою базою мовотворення образів, мікрообразів, номінаціями описуваних реалій онтологічного й аксіологічного обшину. Абстрактні іменники «сила», «мрії» в одній строфі увиразнюють образ ліричного «Я»: «Ти якась зачарована сила / для отих нерозгаданих мрій» («Калина», 4.01.1964 р.). Автор зчаста «вплітає» у поетичну канву абстрактні іменники, які позначають назви почуттів, властивостей ліричного героя, емоційного, психічного, фізичного стану людини з певною стилістичною метою, наприклад: «Я – концтабору в'язень із виду, – / Краса твоя й гордість твоя. / І часто ти долю відверто / благаєш в розлуці одна. / Не можна нам нині умерти, бо щастя не спито до дна. / Мій подвиг поета незнаний... / І все ж під журби тягарем / Божественно мрію...» [6, с.104]. У наведеній цитаті автор вживає абстрактний іменник доля не так для констатації вияву почуття ліричного героя, як задля вказівки на марність блага, сподівання на краще, однак самотність не скращує буття, тому поет змінює реєстри на романтичне думання «під журби тягарем». Відтак стилістично нейтральний іменник доля у контексті набуває стилістичного відтінку, підсилений іншим абстрактним іменником журба. Певна річ, рядки писалися під впливом емоцій, які є процесом ситуативного переживання і «детерміновані світоглядом, переконанням, мораллю автора; психічні стани людини виражають її оцінне ставлення до життєвих ситуацій, до особистої діяльності та інших осіб» [7, с.37].

Саме оцінне ставлення до Іншого яскраво демонструє дистих, присвячений 30 квітня 1958 року майбутній дружині Ользі Анатоліївні Мандзюк (тодішній студентці Уманського сільгоспінституту). Поетична дедикація залишена на титульній сторінці книжки В.Сосюри «Твори» (К., 1957). Двадцятиоднорічний юнак висловлює у поетичній формі інтимні почуття (друкується вперше): «Не жалію, Ольго, я нітрохи, / Що тебе любив просту таку, – / Внук Михайличенчихи Явдохи / Більше не вдаряється в тоску... / Крізь тоску, сумні мініатюри / Він іде, немов на тьму ночей, – / Вічний раб Єсеніна й Сосюри, / Та не раб твоїх уже очей». Двічі вжитий абстрактний іменник тоска підсилює внутрішній стан ліричного героя, саморефлексію, осмислення власних думок та психічного переживання. І.Бех резюмує, що рефлексія є високоактивним процесом, який «реально розгортається як розмірковування суб'єкта не лише в площині його життєвого сьогодення з властивими йому цінностями, бажаннями, устремліннями, а й у площині досягнення можливих вищих духовних надбань» [8, с.54].

Високодуховну продукцію залишив у спадок і Борис Мамайсур (1938-2003). Його перша збірка поезій з риторичною назвою «Чи буде шторм?» засвідчила, що в українську літературу прийшли нові сили. Молодий поет думав і творив по-новому, не оглядаючись на ідеологічно-партійні перестороги. У програмному вірші і себе, й інших письменників закликав: «Взявся за перо – так пильнувати треба!» [9, с.3], в іншій поезії радить: «Не чуєш правди? Геть відкинь перо!» [9, с.4]. Мамайсур експериментує з виражальними засобами, а відтак у його віршах порушується нетрадиційне змалювання, сприймання емоційних станів людини. Наприклад, у вірші «Поезія – меч...» емоція, що вербалізується лексемою-іменником «ідеї», завдяки персоніфікації вживається не лише як засіб вираження психічного стану людини, а й така, що характеризує філософську лінію буття, уможливує ліпше пізнати образ автора: «Поезія – меч, гострий обоюду: / Ледь що не так – і проти, проти йде, / І випадають з-поміж ямбів люди,

/ І тихо мруть ідеї без людей» [9, с.4]. Тут підсилює емоційний вплив на читача метафора, вжита разом з абстрактним іменником множини ідеї.

Емотивну функцію в Мамайсурових поезіях виконують абстрактні іменники на позначення властивостей особи, його світоглядної будови. Тому таку поезію відносимо до медитативно-філософської лірики. Автор зосереджується на сторонньому спогляданні й ніби сам себе запитує: «Де ви, новітні Дон-Кіхоти – / Славних прадідів сини? / І хай не палить зайвий сором, / Існуйте смачно, без тривоги. / Не бійтесь – тут ще не скоро / Останній здохне демагог» [10, с.141]. Певна річ, що центральною функцією іменників сором, тривога є номінація, однак абстраговані назви у віршах майстра слова виконують емотивну функцію, яка тісно пов'язана з естетичним вираженням думки (наведена вище ілюстрація переконує в цьому). З метою створення образу поет послуговується метафорою, до складу якої вводить абстрактний іменник множини «тривога». На нашу думку, в аналізованих конструкціях він набуває відтінку позитивного оцінного значення і вказує на ставлення автора до суб'єктів, до соціального середовища, до світу. Взагалі, епітетні конфігурації в художньому мовленні Б.Мамайсура спільно з абстрактними номенами створюють яскравий, детальний образ ліричного героя, події, факту, явища. Вони увиразнюють думку й настрій, посилюють емоційний вплив на читача. Це помітив академік І.Дзюба, який, заходившись упорядковувати збірку поезій Б.Мамайсура, в листі до нього 2 лютого 1991 р. писав: «Звичайно, в мене є все, що Ви мені раніше надіслали. Та я хотів би мати по можливості все, особливо з 60-х років, щоб зробити найповніший і найкращий вибір» [11, с.45].

Отже, естетичне пізнання світу базується на конкретній чуттєвості й цілісності відображення сприйнятого, воно пов'язане з емоціями людини, з емоціональною активізацією людського інтелекту. Доведено, що емоція є найпростішою формою вияву естетичного почуття і виражається специфічними мовними одиницями. Звернення В.Михайличенка, Б.Мамайсура до абстрактних іменників наочно переконує в тому, що така модель у тексті виконує емотивну та естетичну функцію, допомагає авторові вплинути на реципієнта, а останньому – осягнути всю глибину авторського світобачення.

Література:

1. Мацько В. Довгий шлях до Парнасу / Віталій Мацько // Слово і час.– 1993.– №2. – С. 39–42.
2. Михайличенко В. Поезії / Володимир Михайличенко. – Хмельницький, 1996. – 18 с.
3. Книга з автографом Олесь Лупія (передала вдова Ольга Анатоліївна Михайличенко) зберігається в сімейному архіві В. Мацька.
4. Записник зберігається в сімейному архіві В. Мацька.
5. Телия В. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Телия. – М : Наука, 1986. – 143 с.
6. Михайличенко В. Полум'я / Володимир Михайличенко. – К. : Видавниче підприємство «Деміург», 1997. – 224 с.
7. Леонтьев А. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1971. – 40 с.
8. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
9. Мамайсур Б. Чи буде шторм? / Борис Мамайсур. – К. : Державне вид-во художньої літератури, 1963. – 28 с.
10. Мамайсур Б. Другий початок / Борис Мамайсур. – К. : Сфера, 1997. – 172 с.
11. Він з нами був (Поет Борис Мамайсур у спогадах і листах) [Текст] / за ред. В. П. Мацька. – Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак А. А., 2013. – 132 с.